

ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: МІЖГАЛУЗЕВІ ПОРІВНЯННЯ

Обґрунтовано об'єктивні характеристики економічної діяльності у рамках окремих галузей національного господарства, які дозволили б встановити конкретне наповнення категорії інтелектуальної економіки. Проведено порівняльний аналіз різних підходів до оцінки інтелектуального капіталу господарських систем. З позицій доступності даних, простоти та універсальності методики для міжгалузевого порівняння обрано критерій VAIC. Використання зазначеного критерію дозволило виділити галузі, що можуть бути віднесені до складу інтелектуальної економіки. Спростовано припущення про відповідність галузевих структур креативної економіки та інтелектуальної економіки.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальна економіка, креативна економіка, людський капітал, структурний капітал.

Постановка проблеми

В останні десятиліття науковий обіг збагатився цілою низкою понять, пов'язаних з інтелектуалізацією соціально-економічних систем. Концепція

інтелектуальної економіки виступає певною альтернативою економіці ринків, розкриваючи іншу якість відносин між економічними агентами. Водночас, господарська практика потребує не просто абстрактної моделі, в рамках якої реалізується інтелектуальна діяльність, але цілком реального вимірюваного об'єкта економічних досліджень, вивчення закономірностей поведінки якого дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Сучасний економічний сценарій змінився так, що на перший план у забезпеченні конкурентоспроможності господарських систем виступають творчість, знання, здатність до інновацій. Ці та інші елементи інтелектуального потенціалу господарських систем перетворюються на нові драйвери розвитку у всьому світі. Оцінка чинників економічного зростання та еволюції соціально-економічних систем, природа яких визначається функціонуючим в їх рамках інтелектом, дозволить виділити інтелектуальну економіку як реальний сектор національної господарської системи та краще розуміти особливості її функціонування та тенденції змін. Найбільш значним, серед згаданих чинників економічного розвитку, є інтелектуальний капітал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Наукові розробки проблематики виміру інтелектуальної економіки, визначення її конкретного змісту в рамках існуючої соціально-економічної системи складають вагомую частину теоретичного підґрунтя даного дослідження. У цьому контексті варто звернутися до публікацій Howkins [9], який у 2001 р. вперше запровадив у науковий обіг поняття креативної економіки як сукупності галузей господарської діяльності людини, де вартість здебільшого створюється творчими компонентами, а не за рахунок традиційних ресурсів праці, землі та капіталу. Вимір креативної економіки відображається у звітах UNESCO та офіційних статистичних бюлетенях США й Великобританії [7, 8].

Значно ширшим та дискусійнішим є коло публікацій, присвячених проблематиці оцінки інтелектуального капіталу. Для оцінки складу та обсягів інтелектуального капіталу організацій, його впливу на економічне зростання, розроблено й використовується у практиці прогнозування та управління значна кількість моделей [13]. Деякі з них мають модифікації на регіональному та національному рівнях [11]. Водночас, бракує досліджень, що мали б теоретико-методологічне та прикладне значення для характеристики сфери інтелектуальної економіки в межах національної господарської системи.

Мета, об'єкт та методика дослідження

Мета даного дослідження полягає у перевірці гіпотези, що галузі, які відносяться до креативної економіки, характеризуються вищим рівнем використання інтелектуального капіталу, у т.ч. сферу креативної економіки можна вважати конкретним втіленням концепції інтелектуальної економіки.

Завдання даного дослідження складається з трьох частин: по-перше, необхідно висвітлити існуючий (переважно у західній економічній літературі) концепт креативної економіки, встановити його галузеве наповнення; по-друге, з великого різноманіття методик оцінки інтелектуального капіталу обрати придатну для досягнення мети даного дослідження; по-третє, здійснити емпіричну перевірку сформульованої гіпотези та зробити відповідні висновки.

Об'єктом дослідження виступає сукупність характеристик економічної діяльності в рамках окремих галузей національного господарства, які дозволили б встановити конкретне наповнення категорії інтелектуальної економіки.

Методика дослідження спирається на ґрунтовне опрацювання актуальних публікацій з теми дослідження, передбачає проведення порівняльного аналізу існуючих методик оцінки інтелектуального капіталу та узгодження вимог даних методик з існуючою базою статистичних матеріалів з офіційних джерел.

Результати досліджень

Провайдинг концепції інтелектуальної економіки здійснюють, переважно, економісти країн Східної Європи, популяризуючи міждисциплінарний підхід в економічних дослідженнях, роблячи наголос на гуманістичній складовій інтелектуальної економіки та особливій системі цінностей інтелектуального працівника. При цьому, кількісні аспекти інтелектуальної економіки, на основі зазначених підходів, не можуть бути визначені. Натомість, західній економічній думці більш притаманне тлумачення особливих рис сучасної економіки з використанням терміну «креативна економіка», одночасним виділенням конкретних галузей та видів діяльності, які варто відносити до її складу. Вперше поняття креативної економіки було запроваджене Howkins у 2001 р. для позначення економічної системи, в якій вартість здебільшого створюється творчими компонентами, ніж за рахунок традиційних ресурсів праці, землі та капіталу. Творчий продукт Howkins визначив як економічне благо, послугу чи досвід, що є результатом творчості й характеризується індивідуальністю, новизною та значимістю [9].

Запропонований для характеристики таких специфічних галузей, як мистецтво, товари та послуги для задоволення культурних потреб, ігри та іграшки, а також R&D, цей термін тепер використовується для позначення творчої діяльності у всій економіці. Окремі дослідники стверджують, що креативність є рисою, об'єктивно притаманною економікам розвинених країн у 21 столітті. У вузькому розумінні термін креативної економіки відноситься до мистецтва, дизайну та медіа. Звітність щодо обсягів виробництва, споживчих витрат, зовнішньої торгівлі та зайнятості саме у цих галузях публікується в офіційних бюлетенях США й Великобританії, а також UNESCO [7, 8]. Особливе місце займають індикатори інтелектуальної власності. Досить проблематичним є вимірювання невідчутних активів, таких, як ідеї, бренди, дизайн чи стиль.

У широкому сенсі термін креативна економіка стосується будь-якої економічної діяльності, що залежить від особисті творчості, незалежно, має результат культурне значення чи ні. Отже, вона проявляється всюди, де творчість виступає основним джерелом вартості і основною метою трансакцій. Елементи творчості мають місце у будь-якому суспільстві, а також незалежно від економіки. Нового значення поняття креативної економіки набуває саме у поєднанні економіки та творчості, яке відображає зростання рівня освіти, зміну моделі зайнятості, лібералізацію ринків, підвищення заробітної плати, збільшення часу на дозвілля й зростання рівня урбанізації. Відповідно до звіту UNESCO креативна економіка включає такі галузі: культурну та природну спадщину, вистати та святкування, образотворче мистецтво та ремесла, книжки та друк, аудіовізуальні та інтерактивні засоби масової інформації, проектування та творчі послуги, а також туризм, спорт та відпочинок. Креативна економіка визначається як найбільш швидко зростаючий сектор світової економіки. Це відображається у збільшенні обсягів виробництва, доходів від експорту та створенні нових робочих місць у перерахованих галузях. Більше того, креативна економіка створює негрошові цінності, що мають неабияке значення у досягненні людино-центрованого, інклюзивного та сталого розвитку [7].

Що стосується оцінки інтелектуального капіталу, то всю сукупність існуючих методик можна розподілити на 4 групи [14]. По-перше, це методи прямої грошової оцінки окремих компонентів інтелектуального капіталу господарської системи з подальшим їх інтегруванням у загальний показник. Спосіб декомпозиції інтелектуального капіталу та інтегрування оцінок окремих його складових передбачає значну суб'єктивність. Більшість методів даної групи розробляється консалтинговими фірмами, тому є закритими, а їх використання без допомоги консультантів неможливе.

Близькими у методологічному плані до прямих методів є методи другої групи, які передбачають нарахування оцінки у балах за кожний компонент інтелектуального капіталу. Оцінка у балах може бути більш точною, ніж чисто фінансова, оскільки нарахування балів відбувається безпосередньо у місці функціонування кожного елемента інтелектуального капіталу в організації (в окремих підрозділах, відділах господарської системи). Крім того, нефінансові оцінки можуть бути застосовані в межах некомерційних організацій, установ громадського сектора, для досягнення соціальних чи екологічних цілей, а також для вимірювання інтелектуального капіталу на рівні регіональної чи національної економічної системи. Водночас, такі вимірювання передбачають врахування контексту функціонування інтелектуального капіталу в економічній системі, тому є специфічними для кожної господарської системи та не претендують на універсальність.

Третя група методів – методи ринкової капіталізації – спирається на підрахунок різниці між ринковою вартістю компанії та балансовою вартістю її

активів. Отримана таким чином грошова оцінка асоціюється з нематеріальними активами або інтелектуальним капіталом компанії. Попри прозорість та простоту застосування, такі методики не можуть бути використані для неприбуткових підприємств, цінні папери яких не обертаються на фондових ринках, а також для господарської системи регіону, галузі або країни в цілому.

До четвертої групи відносяться методи, що передбачають розрахунок віддачі на активи компанії (ROA) та порівняння даного показника з аналогічним для галузі в цілому. Різниця між рівнем ROA компанії та середнім показником галузі множить на вартість матеріальних активів. Отриманий результат слугує оцінкою вартості інтелектуального капіталу компанії. Перевага таких методів полягає у простоті їх реалізації на рівні звичайного бухгалтерського обліку компанії. Так само, як і методи третьої групи, вони часто застосовуються під час злиття чи поглинання компаній.

Вивчення існуючих моделей оцінки інтелектуального капіталу та їх групування, відповідно до базового методологічного принципу, дозволяє виявити додаткову ознаку їх класифікації. Так, методи третьої та четвертої груп передбачають оцінку інтелектуального капіталу як цілісного об'єкта, що беззаперечно, є цінним для управління процесами злиття та поглинання компаній, залучення інвесторів тощо. Водночас, для безпосереднього управління інтелектуальним капіталом компанії необхідне знання його складу, структури та залежності перспектив економічного зростання підприємства від питомої ваги окремих компонентів. Для таких цілей більш придатними є методи перших двох груп. Статистичний аналіз, проведений дослідниками університету Вільнюса, засвідчує, що найбільша кількість наукових публікацій з питань методів оцінки інтелектуального капіталу компаній стосується саме «атомістичного» (покомпонентного) підходу, на відміну від «холістичного». У свою чергу, серед методів покомпонентної оцінки інтелектуального капіталу компанії більшість дослідників віддають перевагу методам бальної оцінки [13]. Так, найбільш популярними є методи Scandia Navigator, Balansed Scorecard, IC index.

Результати оцінки інтелектуального капіталу методом «Scandia Navigator» вперше були опубліковані у 1994 р. в якості додатку до річної звітності страхової компанії «Scandia». За визначенням розробників методу Edvinsson та Malone, капітал компанії складається з двох частин – фінансового капіталу, що гарно відображається у бухгалтерській звітності, та інтелектуального капіталу, що утворюється прихованими цінностями. Водночас, інтелектуальний капітал розробники методу поділили на людський (розумові здібності, навички, здатність до творчості та завзятість працівників) й структурний капітал. Останній складається з клієнтського капіталу та організаційного. Подальший поділ організаційного капіталу передбачає виділення інноваційної та процесної складових. У підсумку успіх компанії ставиться в залежність від п'яти аспектів: фінансового, процесного, клієнтського, інноваційного та людського. Фінансовий

аспект відображає минуле компанії, процесний та клієнтський – її поточний стан, а інноваційний та людський аспекти характеризують націленість компанії на майбутнє.

Модель «Scandia Navigator» передбачає розрахунок 164 показників і оцінює інтелектуальний капітал із позиції створення цінності. Визначення вартості інтелектуального капіталу цим методом не є самоціллю, швидше, важливим інструментом для управління вартістю, що створює компанія, розкриття «прихованих» цінностей [4].

Розробники методу «Balansed Scorecard» (збалансованої системи показників) намагалися, у першу чергу, скоротити перелік показників, що розраховуються у процесі оцінки інтелектуального капіталу компанії. Kaplan та Norton виділили 4 блоки показників, які дозволяють керівникові роздивитися діяльність компанії з точки зору клієнтів, акціонерів, внутрішніх бізнес-процесів та навчання і розвитку. Показники ґрунтуються на стратегічних цілях компанії у кожному з цих напрямів. Перевага методу «Balansed Scorecard» полягає в тому, що конкретні показники можуть формуватися залежно від стратегічних цілей компанії та адаптуватися до її потреб. Так, якщо стратегічним завданням для компанії є зростання задоволення клієнтів за рахунок скорочення часу на виконання замовлення, то до складу показників варто включити показник середніх термінів поставки продукції, показник бізнес-процесу, що відповідає за дотримання планів поставок, показник навчання, який характеризує заходи, вжиті для прискорення обслуговування, а також фінансовий показник, що відображає приріст вартості компанії в результаті реалізації зазначених заходів. Таким чином досягається мета балансування розвитку компанії за всіма напрямками. Призначення методу «Balansed Scorecard» полягає у тому, щоб надати керуючому інструмент для розробки стратегії та оцінки результатів її реалізації, а не для контролю за процесами [3].

Метод «IC index» орієнтований, у першу чергу, не на констатацію існуючого стану речей, а динамічні показники, на залежності між приростами керованих змінних та цільових орієнтирів діяльності компанії. Метою оцінювання інтелектуального капіталу методом IC index є забезпечення керуючих осіб даними, необхідними для прийняття стратегічних рішень. За визначенням розробників даного методу Roos, Roos, Dragonetti та Edvinsson найважливіші напрями, в яких варто оцінювати інтелектуальний капітал компанії, орієнтуються на взаємовідносини, людський капітал, інфраструктуру та інновації. Показники, що відображають характеристики інтелектуального капіталу за кожним напрямом, мають зважуватися за трьома факторами: стратегії, характеристики компанії та характеристики галузі. Наприклад, для установи, що працює у сфері фінансових послуг, індекс капіталу взаємовідносин має оцінюватися за такими показниками, як зростання кількості партнерів, зростанні довіри, збереження клієнтури, ефективність та якість каналів збуту. При розрахунку індексу

людського капіталу маємо враховувати реалізацію ключових факторів успіху, створення вартості у розрахунку на одного працюючого, ефективність та результативність навчання. Індекс інфраструктурного капіталу розраховується на основі показників ефективності, результативності, використання ключових факторів успіху, ефективність збуту. Для визначення індексу інноваційного капіталу необхідно врахувати здатність створити нове підприємство, створювати гарну продукцію, зростання та здатність до продуктивізації діяльності [5].

На основі індексів за кожним напрямом можна обрахувати індекс за всіма операціями господарської системи та встановити, за яким напрямом є відхилення. Таким чином, індекс ІС є цінним інструментом стратегічного планування, що дозволяє краще визначити наслідки, які може мати кожне конкретне управлінське рішення.

Розгляд методів покомпонентної оцінки інтелектуального капіталу засвідчує їх надзвичайну практичну цінність для ефективного управління діяльністю господарської системи в умовах, коли конкурентні переваги створюються саме завдяки нематеріальним активам. Водночас, розробка або адаптація відповідної моделі оцінки для конкретної господарської системи, складання адекватної системи показників та застосування їх у практиці управління вимагають неабиякого професіоналізму й компетенції керівника та консультанта. Крім того, застосування суб'єктивних бальних оцінок та неідентичних систем показників для компаній, конкуруючих в одній галузі, не дозволяє скористатися інструментами бенчмаркінгу в стратегічному аналізі компанії. Такі переваги забезпечує застосування методів, віднесених до групи «холістичних», тобто методів ринкової капіталізації та віддачі на активи. Як зазначалося вище, методи ринкової капіталізації не можуть застосовуватися для організацій, акції яких не обертаються на фондовому ринку. Тобто, для більшості підприємств, що характеризуються відносно невеликим розміром, більш придатними варто визнати методи оцінки інтелектуального капіталу на основі віддачі на активи. Найбільш популярними в наукових колах методами, що відносяться до даної групи, за оцінками литовських дослідників, є методи CIV, EVA та VAIC.

Метод CIV (розрахована невідчутна вартість), розроблений Stewart та Luthy, прирівнює вартість інтелектуального капіталу до різниці між ринковою та балансовою вартістю компанії. Вважається, що компанія заробляє прибуток більший за середньогалузевий, тільки за рахунок інтелектуального капіталу [10].

Метод EVA (економічна додана вартість) розраховується шляхом коригування прибутку компанії на величину витрат, пов'язаних із використанням капіталу. Фактично, цей метод напряму не відноситься до методів управління інтелектуальним капіталом, тобто в межах цього методу не існує ніяких спеціальних способів оцінки інвестицій у нематеріальні активи. Лише опосередковано ефективне управління інтелектуальним капіталом може

збільшити рівень EVA. Зміна EVA свідчить про те, наскільки продуктивно використовується інтелектуальний капітал компанії [6].

Найбільш цікавим, з точки зору завдання даного дослідження, є метод VAIC (інтелектуальний коефіцієнт доданої вартості), розроблений Анте Пуліка. Модель VAIC визначає ефективність використання трьох типів ресурсів господарської системи – доданої вартості фізичного капіталу, доданої вартості людського капіталу та доданої вартості структурного капіталу компанії [12]. Для розрахунку VAIC першим кроком необхідно визначити величину доданої вартості VA:

$$VA = \text{Output} - \text{Input},$$

де “Output” представляє загальний дохід компанії від усіх реалізованих продуктів та послуг, “Input” складається з усіх витрат, що забезпечили отримання доходу, за виключенням витрат на робочу силу, які в даному випадку розглядаються як інвестиції.

VA також можна представити як суму

$$\begin{aligned} VA &= R + DD + T + EC + D + A \\ &= OP + EC + D + A, \end{aligned}$$

де R = нерозподілений прибуток; DD = дивіденди; T = податки; EC = загальні витрати на співробітників, що розглядаються як інвестиції, D + A = знос та амортизація; and OP = операційний прибуток. Надалі необхідно розрахувати ефективність людського капіталу – HCE:

$$HCE = VA / HC,$$

де HC представляє людський капітал, який може бути оцінений як затрати на використання праці. HCE відображає додану вартість, створену за одну грошову одиницю, інвестовану в робочу силу. Третім кроком розраховується ефективність структурного капіталу SCE:

$$SCE = SC / VA,$$

де SC представляє структурний капітал, який отримується шляхом вирахування людського капіталу з доданої вартості: $SC = VA - HC$. Ефективність структурного капіталу SCE відображає питому вагу доданої вартості, що припадає на структурний капітал. Четвертим кроком розраховується ефективність використовованого капіталу CEE:

$$CEE = VA / CE,$$

де CE = балансова вартість чистих активів фірми як оцінка матеріальних ресурсів. Останнім кроком розраховується VAIC:

$$VAIC = HCE + SCE + CEE.$$

Чим вищий цей показник, тим вище оцінюється потенціал господарської системи, її здатність створювати додану вартість. Перевагою моделі VAIC є простота розрахунків та доступність даних. Недоліком є неврахування фактору часу, що знижує вартість інтелектуального капіталу. Але додатковою перевагою методу VAIC є можливість його застосування не тільки на рівні компанії, але і на

рівні галузі. Так, показники доданої вартості (VA), витрат на робочу силу (HC) та балансової вартості чистих активів, задіяних в рамках окремих галузей (CE), є доступними, зокрема на рівні галузевої статистики України та окремої області. Зазначені дані опубліковані в офіційних джерелах, зокрема у Статистичному збірнику «Валовий регіональний продукт за 2014 рік» [1] та офіційному сайті ГУС у Житомирській області [2]. На основі цих даних можемо розрахувати складові критерію VAIC, що характеризують віддачу людського, структурного та фізичного капіталу.

Таблиця 1. Складові критерію VAIC, розрахованого за галузями економіки Житомирської області у 2014 р.

Вид економічної діяльності	HCE	SCE	CCE	VAIC
Сільське, лісове та рибне господарства	8,461	0,882	0,855	10,198
Промисловість	3,141	0,682	0,341	4,163
Будівництво	4,508	0,778	0,224	5,510
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	8,291	0,879	0,542	9,713
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	9,572	0,896	2,114	12,581
Тимчасове розміщування й організація харчування	8,994	0,889	1,602	11,485
Інформація та телекомунікації	6,736	0,852	5,219	12,806
Фінансова та страхова діяльність	163,846	0,994	1,439	166,279
Операції з нерухомим майном	33,762	0,970	1,002	35,735
Професійна наукова та технічна діяльність	4,239	0,764	1,062	6,066
Діяльність у сфері адміністративного Та допоміжного обслуговування	2,894	0,654	0,060	3,608
Освіта	228,539	0,996	154,091	383,626
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	56,520	0,982	25,341	82,843
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	78,000	0,987	10,541	89,528
Надання інших видів послуг	17,908	0,944	17,792	36,645

Джерело: розраховано за даними [1; 2].

Як видно з наведених розрахунків, значення показника ефективності людського капіталу НСЕ характеризується значною дисперсією. Найменше значення НСЕ спостерігається у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 2,894, а найбільше – 228,539 у сфері освіти. Також доволі значним є внесок людського капіталу у створення доданої вартості у сфері фінансової та страхової діяльності – 163,846. Галузь «мистецтво, спорт, розваги та відпочинок», яка за визначенням UNESCO, входить до складу креативної економіки, характеризується достатньо високим значенням ефективності людського капіталу – 78.

Структурний капітал, за визначенням Т. Стюарта, є частиною інтелектуального капіталу господарської системи, оскільки включає патенти, ліцензії, торгові марки, корпоративну культуру тощо, які є результатом інтелектуальної діяльності. Показник ефективності використання структурного капіталу характеризується значно меншою дисперсією за видами економічної діяльності, але лідерами, як і за показником НСЕ, виступають ті самі галузі – освіта, фінансова та страхова діяльність, а також мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Порівняно вища ефективність фізичного капіталу ССЕ у галузі освіти також зумовлюється інтелектом, водночас, фізичний капітал не є частиною інтелектуального капіталу господарської системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження дозволяє сформулювати подальші узагальнення. По-перше, класифікація видів економічної діяльності, застосовувана в Україні, не повністю співпадає з прийнятою у США, Великобританії та звітах UNESCO. Дані статистики щодо доданої вартості за КВЕД подаються у досить агрегованій формі і не дозволяють повною мірою оцінити ефективність людського, структурного та фізичного капіталу.

По-друге, спираючись на показник VAIC, можна стверджувати, що поняття креативної та інтелектуальної економіки не є еквівалентними. Дійсно, галузі креативної економіки характеризуються досить високим рівнем участі інтелектуального капіталу у створенні доданої вартості. Водночас, до складу інтелектуальної економіки варто віднести не тільки галузі мистецтва, спорту, розваг та відпочинку, але і освіту, фінансову та страхову діяльність, охорону здоров'я, операції з нерухомим майном та надання інших видів послуг.

По-третє, низьке значення критерію VAIC, що характеризує сферу професійної науково-технічної діяльності у Житомирській області, є свідченням того, що відповідні організації в зазначеному регіоні володіють низьким потенціалом щодо створення доданої вартості за рахунок інтелектуальної діяльності, тому де факто, до складу інтелектуальної економіки відноситися не можуть. До сфер діяльності з низькою здатністю генерувати додану вартість за рахунок інтелектуального капіталу в Житомирській області також відносяться

промисловість, будівництво, оптова та роздрібна торгівля. На їх тлі інтелектуальний потенціал сільськогосподарського виробництва виглядає дещо краще.

По-четверте, запропонований підхід кількісної оцінки інтелектуального капіталу може бути використаний як основа для реалізації прийомів бенчмаркінгу, водночас, для формування повноцінних рекомендацій щодо управління інтелектуальним капіталом на рівні компаній, галузей та регіонів потрібні більш детальні емпіричні дослідження за більш тривалі часові інтервали.

По-п'яте, перспективним напрямом подальших досліджень є формування інформаційної бази та розробка економетричної моделі для сукупності підприємств визначеної галузі, що дозволить обґрунтувати щільність зв'язку між конкретними складовими інтелектуального капіталу та економічною ефективністю підприємств галузі.

Література

1. Валовий регіональний продукт у 2014 році: статистичний збірник // Державна служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. – 144 с.
2. Діяльність підприємств: Економічна статистика//Головне управління статистики у Житомирській області [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>
3. Каплан Р. С. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей : [пер. с англ.] / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. – М.: ЗАО „Олимп-бизнес“, 2004. – 416 с.
4. Молодчик, М. А. Интеллектуальный капитал компании: диагностика и подходы к управлению : учеб. пособие / М. А. Молодчик. –Пермь : Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та, 2012. –219 с.
5. Роос И. Интеллектуальный капитал. Вы можете управлять тем, что можете измерить / И.Роос // Маркетинг. - 1998. - № 3. – С. 43-57
6. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
7. Creative economy report 2013 widening local development pathways: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.creativeeconomyreport2013.com/>
8. Creative Industries Economic Estimates: Statistical Release of Department for Culture, Media & Sport [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/394668/Creative_Industries_Economic_Estimates_-_January_2015.pdf
9. Howkins, John. The Creative Economy: How People Make Money From Ideas. London: Penguin Books, 2001. – 304 p.

10. Luthy D.H. Intellectual capital and its measurement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.bus.osaka-cu.ac.jp/apira98/archives/htmls/25.htm>

11. Navarro J., Lopez R., Pena D. Estimation of intellectual capital in the European Union using a knowledge model. José Luis Alfaro Navarro, Víctor Raúl López Ruiz, Domingo Nevado Peña // Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business. – 2011. - vol. 29. – PP. 109-132

12. Pulic A. VAIC – an accounting tool for IC management: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vaic-on.net/start.htm>

13. Ramanauskaitė A., Rudžionienė K. Intellectual capital valuation: methods and their classification/ Agnė Ramanauskaitė, Kristina Rudžionienė // EKONOMIKA. – 2013. – Vol. 92(2).- PP. 79-92. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zurnalai.vu.lt/ekonomika/article/.../802

14. Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangible Assets. Updated 27 April 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>
